

Instagram: stela_knjige
Facebook: stela
www.stelaknjige.rs

NASLOV ORIGINALA
Wendy Holden
The Teacher of Auschwitz

Text copyright © Wendy Holden, 2025
Originally published in the English language as THE TEACHER OF AUSCHWITZ in
the UK by Bonnier Zaffre, an imprint of Bonnier Books UK Limited, London.
The moral rights of the Author have been asserted.
Za izdanje na srpskom jeziku © Publik Praktikum, 2026

ZA IZDAVAČA
Marko Sabovljević

UREDNIK
Marina Sabovljević

LEKTURA I KOREKTURA
Vesna Kalabić

DIZAJN KORICA
Siniša Subotić

SLOG I PRELOM
Studio Znak

ŠTAMPA
Alpha print, Zemun

TIRAŽ
1.000

IZDAVAČ
Publik praktikum, imprint Stela
Dobrovoljačka 10/I, Zemun
office@publikpraktikum.rs
011/4202 544; 011/4202 545

GODINA IZDANJA
2026

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući foto-kopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

Učitelj
iz
Aušvica
Vendi Holden

Zasnovano na istinitoj priči

Preveo sa engleskog
Vladimir D. Janković

Stela

*Posvećeno Zuzani Ružičkovej,
koja mi je prva pričala o Frediju*

Predgovor

Ovo je priča o jednom izvanrednom ljudskom biću čija je svetlost obasjala neke od najtamnijih ćoškova Holokausta.

Utemeljeni na brižljivo sprovedenom istraživanju, neke scene i likovi u knjizi stvoreni su u svrhu fabule i dramaturgije, ali vremenske koordinate u romanu verne su istoriografskim podacima.

Ljudsko biće neće biti zaboravljeno dok god se njegovo ili njeno ime ne zaboravi.

Talmud

Prolog

ZOVEM SE ALFRED HIRŠ, a prijatelji me zovu Fredi. Budite, molim vas, ljubazni da moje ime upamtite. Reč „hirsch” na nemačkom znači „jelen”, a i ja, baš kao jelen, veći deo života proveдох, eto, u bekstvu.

Danas će se lov na Fredija Hirša okončati ubistvom. Ne bojim se ja za sebe, nego za decu o kojoj se staram. Samo sam na njih usredsređen od časa kad je svet planuo, i uzdrhtim od same pomisli šta bi s tom decom moglo biti.

Zovem se Fredi Hirš. Imam dvadeset osam godina. Učitelj sam. I sanjar. Nisam samo broj. Niti ću sebe ikad poistovetiti s tim žu-tim trouglom koji sam prinuđen da nosim.

Zovem se Fredi Hirš i borio sam se sve ovo vreme da sačuvam makar privid normalnosti i pristojnosti u ovom svetu koji se pretvorio u pakao. Voleo sam u tom životu, voleo i smejaо se, plakao sam i umalo pa stradao, hiljadu puta.

Zovem se Fredi Hirš. Dobar sam čovek. Molim vas, budite dobri i upamtite moje ime...

1.

Septembar 1943.

„*ALLE RAUS! RAUS!*” Nacisti s bajonetima zalajali su na nas onog časa kad su se teška vrata vagona otvorila. Vazduh je nahrupio u naš vlažni, smrdljivi vagon, i svima nam se toga časa zavrtelo u glavi. Njihovi psi behu zapenušali, kidisali su na povocima, skakali da ujedu.

Stariji SS oficiri zlobno su nas gledali dok smo izlazili žmirajući, žednih grla gutajući vazduh na jutarnjoj svetlosti, preklinjući za gutljaj vode. „*Voda! Wasser, bitte!*” Gurali su nas otpozadi, padali smo na tlo, dizali se, skakali, kolena su udarala o zemlju, a nisu nas dočekali vodom nego – paklom.

Posle tri mučna dana i noći otkako smo odvedeni iz geta u Čehoslovačkoj, konačno smo stigli na odredište. Za vreme tog očajničkog, klaustrofobičnog putovanja morali smo da se olakšavamo tamo gde smo stajali, dok su ljudi plakali ili se hvatali jedni za druge u tišini. Stari su umirali. Majke su pevale uspanke uplakanim bebama, a odrasli ljudi su gubili razum.

Dok smo se truckali na šinama u tom mrskom mrtvačkom kovčegu na točkovima, ja sam dao sve od sebe da pomognem deci tako što ću ih rasonoditi pričama i pesmama, ali samo je nekoliko tih malih obratilo pažnju na moje pokušaje. Naposljetku sam odustao kad je jedna starica počela da vrišti: „Zaveži! Samo zaveži!”

Naš voz je usporavao, više puta smo stajali, gurnuli bi nas na sporedni kolosek da bi teretni vozovi s vojnom opremom projurili pored nas. Ljudi su se smenjivali pored prozora i čitali nazive stanica pored kojih smo prolazili, vičući: „U Kolinu

smo!” ili: „Približavamo se Olomucu!” Ime svake te varoši pobuđivalo je nove jecaje i tugu za tim mestima, izgubljenim porodicama i životima.

Kad je neki glas zlokobno najavio: „Upravo smo ušli u Poljsku”, u vagonu je zavladała užasna tišina. Koliko god stvari loše stajale do tog momenta, makar smo još bili na teritoriji zemlje koju smo poznavali i voleli. Ali pruga nas je vodila dalje.

Kad je voz naglo prikočio, a mi začuli nemačke glasove, neko povika: „Ogroman logor neki. Kule-stražare i ograde na sve strane.”

Pre nego što smo mogli da shvatimo šta se dešava, poispadali smo iz vagona da bi nas potom ljudi obrijanih glava nekim budžama i štapovima od bambusa saterali u vrste. Na sebi su imali nešto poput plavo-sivih prugastih pižama sašivenih od grubog pamuka. Sav prtljag je ostao u vagonima, zajedno s leševima onih koji nisu preživeli.

Muškarci, žene i deca, svi zajedno, potovareni su tad u kamione, i odvezeni pre nego što će ih sprovesti kroz prolaz s obe strane ograđen bodljikavom žicom što vodi ka zgradi koja je stajala usamljena na goloj ledini. I dalje nasmrt žedni, udova ukočenih od putovanja, naterani smo bili da marširamo.

Moj kompanjon Miloš, adolescent, i još nekoliko dece koju sam uspeo da održim na okupu, ostali su tako splejteni uz mene dok su prestrašeno gledali oko sebe na te zloslutne kule na drvenim direcima. Na svakoj su stajali vojnici s mitraljezom.

„Kuda nas to vode?” upita siročće po imenu Tomaš, a glas mu je bio tanušćan kao i on sam.

„Da nas pregledaju i registruju, verovatno”, rekoš mu ja, a od straha me je izdavao glas.

Bili smo u logoru nepunih četvrt sata kad smo postali svesni kužnog zadaha kakav niko od nas u životu nije bio osetio.

Taj miris nadjačavao je sve, gotovo životinjski je bio, a imao je i kiselkastu primesu, kao kad se nešto oprlji vatrom. Napred, u daljini još, plameni jezici visoki do dva metra i kovitlac gustog crnog dima sukljali su iz jednog od dva ogromna dimnjaka. Krupne pahulje pepela padale su oko nas kao sneg.

„Šta li to tamo peku, đavo da ih nosi?“, upita jedan što je stajao pored mene njuškajući, dok su nam se grla stezala od boleznog vonja. „Šta god da je, meni vuče na nešto užeglo.“

Jedan od ljudi u onim prugastim pižamama koji su nas sprovodili na to promrmlja: „Trulo meso obično jeste užeglo.“ Meni se učinilo da misli na slab kvalitet logorske hrane.

Kad smo stigli ispred onoga što su nazivali *saunom*, jedan SS oficir povika: „*Sieh all Deine Kleidung aus!*“

Preveo sam onima koji nisu razumeli: „Naređuje nam da poskidamo svu odeću sa sebe.“ Nekolicina je, užasnuta, upitala: „Šta, sve?“ Bilo je tu i žena koje su pokušale da pobegnju, ali su ih umlatili kundacima ili pobacali na zemlju.

Kako sam se sagnuo da izujem čizme, brzo sam otkao pištaljku s lanca. I gurnuo je u usta, u obraz, pa se pomolio da mi nekako pođe za rukom da sačuvam taj svoj poslednji i najdragoceniji imetak. „*Ako ikad upadneš u teškoće, ovim ćeš moći da prizoveš pomoć, Fredi*“, tako mi je dragi moj ujak Alfred rekao, a sad mi se činilo da je to bilo pre sto godina. Kamo sreće da sam u tom momentu tom pištaljkom mogao ikakvu pomoć da dozovem.

Svuda oko mene ljudi su, obuzeti nelagodnom, skidali odeću sa sebe. Miloš i ja smo pomagali malima da se razodenu. Onako goli, tresući se od srama, stali smo u red da nas popišu čate bezizražajnih lica koje su nam uzele brojeve i podatke o zanimanjima pre nego što bi svakom od nas naložili da na nekom listu hartije ostavi potpis i datum. Potom su ti formulari tako brzo uklonjeni da ja bezmalo i nisam imao vremena da pročitam šta

potpisujem, ali jesam stigao da vidim deo gde piše kako prihvatam kaznu za „antinemačke aktivnosti”, a s njom i šifru „SB6”.

Poterali su nas u susednu prostoriju i nagurali pod zajednički tuš, dok su nas nadgledali SS oficiri i oficirke s jahaćim bičevima u rukama. Gledajući da Miloš i ostali budu uz mene, naterao sam sebe da dišem usporeno i duboko, i gledao u one tuševe, pa uveravao sebe da ne šiklja iz svih njih baš otrovni gas.

„Samo razmišljajte ovako. Kroz nekoliko minuta svi ćemo biti ponovo čisti”, rekao sam deci. Njihove prestravljene oči podsetile su me na detinjstvo, na dane kad sam radio u očevoj klanici. Pitao sam se tad da li bih se i ja, kao te životinje, plašio da treba da me zakolju, i od te uspomene duša mi ponovo uzdrhta.

Mlaka voda curkala je odozgo. Kao i svi oko mene, otvorio sam usta kao mladunče neke ptice, u nadi da ću utoliti pomahnitalu žeđ, ali sam se onda zagrcnuo i zakašljao, jer ta tečnost je tako udarala u grlo da se to nije moglo progutati.

Sapun nismo dobili, a imali smo manje od minut vremena da speremo vagonski smrad sa sebe pre nego što će nas, još mokre, ugurati u sobu. Peškira nije bilo, ali je grupa zatvorenica obrijanih do glave stajala nad ogromnom kamarom nasumično odabranih odevnih predmeta, i bacale su nam šta im god padne pod ruku, bez obzira na veličinu.

Dok sam se pitao zbog čega i nama nisu dali te prugaste uniforme kakve su već nosili zatvorenici, obreo sam se u nečem nalik širokoj ženskoj haljini. Osvrtao sam se oko sebe, pa zamenio tu haljinu za par vrećastih pantalona koje je neka devojka pored mene dobila. Posle toga su mi zapale neke ružne drvene kloppe i za mene ogromna zelena jakna, onakva kakvu nose lovci, i ja sam u džep te jakne ubacio pištaljku.

„Postaraj se da sva deca dobiju cipele i nešto toplo od odeće, Miloše”, naložio sam malom dok sam u neku jaknu umotavao

momčića koji se tresao od zime, pre nego što ću stati u drugi red, ne znajući šta se tu uopšte čeka. Tek kad smo se približili prednjem delu prostorije, ugledao sam zatvorenike bez obaveznih žutih trouglova prikačenih ili prišivenih na odeću – njima su davali stare, obeležene slovima koja su označavala njihovu nacionalnu pripadnost. Onda su ih neki ljudi tetovirali, nabadajući prljave igle svakome u podlakticu.

„Neću injekciju!”, zavapio je Tomaš, a krupne suze brzo su mu se slivale niz lice.

„Ni ja!”, vikali su drugi, užasnuti samom mogućnošću da im se to desi.

Ne znajući ni sam kako da ih umirim, rekao sam: „Ali stvarno vas neće boleti i, znate, to začas prođe. Osim toga, imaćete šta da pokažete svojim prijateljima i porodicama kad prođe rat. Imaćete svoj sopstveni broj, samo jedan takav.”

Delimično sam, u potaji, i olakšanje osetio: nisam istinski mislio da bi nacisti gubili vreme na ovo tetoviranje da nameravaju da nas pobiju. Još neki u našoj grupi su očitito tako razmišljali, ali većina je stajala, jecala i drhtala. Tamo napred se čuo neki čovek: „Kakvo je ovo mesto? Šta će s nama ovde biti?”, a onda ga je ošamario stražar i izdrao se na njega: „*Ruhig Sein!*”, naredivši mu da učuti.

Kad se stražar udaljio, čuo sam kako stari majstor za tetovaže kaže onom čoveku: „U Aušvicu ste.”

Misli su mi se vrmale po glavi, pokušavao sam da razaberem o čemu to ovaj govori. Na nemačkom *aus* znači „napolju, izvan”, dok je *schwitz* – znoj. Jesmo li mi to u radnom logoru, ili je to samo poljski naziv? Bilo kako bilo, učinilo mi se čudnim da za sve godine koje sam robijao pod nacistima, nikad tu reč nisam čuo.

Osvrćući se naokolo, razgledao sam ta otupela lica u potrazi za nekim poznatim. Više njih sam opazio, uključujući i mladog

umetnika kog sam poznavao iz Brna. Dina se zvao. Ugledao sam i doktora Helera i njegovu porodicu. Mog prijatelja Lea Janovica upravo su tetovirali, bio je u trećoj koloni od mene, a lice mu beše belo kao kreda. U dugom smeđem kaputu i beloj košulji bez kragne ličio je na monaha.

Kad je na mene došao red, zasukao sam rukav i zagledao se u izbrazdano lice zatvorenika koji se pripremao da me žigoše. Prkosnim glasom sam rekao: „Zovem se Fredi Hirš.”

„Nemac si?” upita stražar koji se tu zatekao, pa me munu u rebra.

Klimnuo sam glavom, a on se brecnuo: „Nemci se izuzimaju. Izađi iz reda”, a onda se okrenuo susednoj koloni. U strahu da to znači da će me odmah ubiti, pogledao sam u čoveka koji je stajao s iglom na gotovs i prosiktao: „Gde smo to mi?”

Jedva podigavši pogled, kroz gotovo nepomične usne, odgovorio mi je: „U Aušvicu. Na mestu gde ćemo svi umreti.”

2.

Decembar 1941, Terezin, Čehoslovačka

DECA UMOTANA u kapute i šalove išla su u vijugavoj koloni u vrtić, ćeretajući i ostavljajući majušne tragove u snegu. Držala su se za ruke, rumenih obraza, i kao da ni najmanje nisu marila za okrutnost ovoga sveta.

Zastavši da ih gledam kako prolaze, jeknuo sam kad me je kundakom neko iznenada odalamio po potiljku i pao kao proštac. „*Bewegen, Juden!*”, prodrao se jedan SS oficir na mene, dok mi je drugi prislonio cev puške na grudi. Onako smeten, osovio sam se nekako na noge i vratio se u vrstu sa ostalim zarobljenicima koje su upravo dovozili sa železničke stanice.

Dodirnuvši se po vratu, primetio sam da krvarim i da su se dva deteta koja su isto videla krv sledila od straha. Nasmehio sam im se, podigao okrvavljenu šaku i rekao, gotovo nečujno: „Dobro sam”, pre nego što sam se setio da oni ne znaju moj jezik.

Sam taj prizor, ta vesela dečica, probudio je u meni kakvu-takvu nadu. Ona su bila prvi logoraši na koje sam naišao u garnizonskom gradu Terezinu, šezdeset kilometara severno od Praga. Nacisti su ga osmislili kao novi geto, preimenovali ga u Terezijenštat, i to će odsad biti moj dom. Nisam tačno znao šta da očekujem dok smo prolazili ispred zasvođene glavne kapije, ali svaka-ko je za mene utehu predstavljalo saznanje da tamo ima i dece.

Taj tračak nade zgasnuo je onog časa kad sam video gde ću spavati. Godinama su stajale zapuštene te vojne zgrade u koje su nas odveli. Nije bilo ni grejanja, ni gde da se opereš, ni kreveta nije bilo. Niti je bilo tog toplog obroka koji su nam bili obećali.

Shvativši koliko bi trebalo raditi da se taj geto dovede u red, odmah sam svoje usluge ponudio Jakobu Edelštajnu, glavešini Jevrejskog veća staraca; divio sam se tom vizionaru. Trinaest je godina bio stariji od mene, imao je trideset osam, i bio neumorni vođa čije sam snove i ja sanjao: da stvorimo sigurnu luku u kojoj će svako jevrejsko dete biti pošteđeno progona.

„A, tu si, Jakobe”, rekoh pošto sam ga zatekao kako se use-ljava u jednu od najvećih baraka, zvanu Magdeburg. Ta je bara-ka bila sagrađena okolo ogromnog dvorišta koje je služilo i kao vežbalište. Drago mi je bilo što sam se opet sreo s nekim ko je u prošlosti imao toliko poverenja u mene, pa sam dodao: „Kaži mi šta mogu da uradim, da pomognem.”

Taj čovek mesnatog lica, s okruglim naočarima, nekako se šuplje nasmejao dok je sedeo okružen kutijama i papirima. „Ve-ćinom ljudi dolaze mene da mole za pomoć, a ne da je nude, pa mi, Fredi, blagosloven bio. Ali odakle početi?”

„Pa, na osnovu ovoga što sam video, zgrade su pune gama-di, a mnoge stoje napuštene već godinama. Šta je ovo mesto u stvari bilo?”

„Bilo je tvrđava koju je pre oko sto pedeset godina car Josif II podigao da se brane od Prusa. Ironija je tako htela da ovaj osmougaoni oblik podseća na zvezdu Davidovu. Na naciste bi i ličilo da im ta sličnost bude zabavna.”

„A onaj tamo kompleks od crvene cigle koji smo videli dok smo na putu ovamo prelazili reku?”

„To je mala tvrđava, zatvor Gestapoa, a tamo i oficiri SS stanuju. Ne zna se koliko je političkih zatvorenika i pripadnika pokreta otpora zatvoreno i mučeno ovde otkako su Nemci za-uzeli teritoriju. Nebrojeno njih pobijeno je ili poslato u logore.”

Jeza me prođe od tih reči: „Tako ću bar znati da mene tamo neće poslati.”

„Dobili smo gotovo nemoguć zadatak da pretvorimo ovu varoš u geto za praške Jevreje, Fredi”, dodade Jakob sa uzdahom. „Niko od nas nije očekivao da je mesto toliko propalo, a neki od nas ovakvo nešto dosad nisu ni radili. Čak i sa hiljadu petsto mladića koji su odabrani iz AK, *Aufbaukommando*, da rade na obnovi grada, drveta nije bilo i nema dovoljno, a voda se izvlači iz primitivnih, zatrovanih bunara.”

„Kad će ljudi početi da dolaze?”

„Za nedelju dana, tako da nećemo moći na vreme da stignemo. Čitavi krovovi su popustili pod teretom snega, a moramo i kuhinje da napravimo kako bismo prehranili hiljade i hiljade njih. Zasad se naši ljudi upinju da malo osavremene osnovne sanitarije i dovod struje.”

Vrteo sam glavom. „Kako li očekuju da toliko ljudi preživi zimu ovde, a da nemaju grejanja i da im je na raspolaganju samo zatrovana voda? A šta s decom?”

„Tu ti stupaš na scenu, Fredi”, reče mi Jakob s pouzdanjem. „Tebe dodeljujem tom odseku za smeštaj. Nema ovde boljeg od tebe koji će umiriti potresene i istraumirane ljude. Znam da ti mogu poveriti zadatak da pomogneš pridošlicama – naročito malima.”

San mi nije hteo na oči te prve gorke noći dok sam ležao obučan na neravnom podu od cigala u memljivoj prostoriji. Prignječen između nekolicine članova te AK ekipe, koji su hrkali kao jedan, umesto jastuka upotrebio sam ranac, a ležao na prostirci, i gledao kako mi se dah iz usta, u oblačićima, diže put neba. Ustavši tek što se mlečnobela svetlost pojavila na nebu, izašao sam napolje da protegnem ukočene ruke i noge. Potom sam trčao u mestu da se zagrejem, a onda krenuo u samotnu šetnju.

Terezin je imao rešetkast tlocrt, a svaka ulica vodila je ka prostranom središnjem trgu kojim je dominirala bela crkva. Pored

nje uzdizala se i impozantna gradska većnica, koju je rekvirirala nemačka Visoka komanda. Iza tog skvera nizali su se redovi trošnih zgrada, bez prozora, koje su me podsećale na bezube starce. Dok sam tuda hodao, zapisivao sam broj i tačne položaje mesta i stražarnica u tim neosvojivim, devedeset metara visokim bedemima i moćnim grudobranima okruženim dubokim jarkom.

„Samo bi gazela mogla da pobegne odavde”, rekao sam Jakobu kasnije tog prepodneva, i on se glasno nasmejao.

„Ali zar ne beše ti, ako se ne varam, šampion u poluvelteru i skakač uvis, Fredi?”

„To kad sam bio mlađi, spremniji, a i pre nego što sam dve godine proveo živeći na ratnim porcijama!”

„Pa dobro, uživaj u slobodi dok možeš. Kad ovi deportovani stignu, svi će biti raspoređeni po barakama, osim ako nemaju neku vezu ili propusnicu. Nama, koji ćemo to voditi, daće da odemo, ali nema nikakvih jemstava koliko će ta pošteta trajati.”

*

„*Guten Morgen*”, povikao sam veselo, stojeći nasred krcate sale, čvrsto rešen da upravo moje nasmejano lice bude prvi prizor koji će ugledati novodošavši. „Dobro došli u Terezin. Ja se zovem Fredi Hirš.”

Oni koji nisu razumeli šta govorim okretali su se prema ostalima, da im prevedu. Kamo sreće, gundao sam u sebi, da sam umeo na češkom da im se obratim, ali moje najoskudnije poznavanje njihovog jezika predstavljalo je za mene frustraciju, pa sam se tako, eto, obreo u jednoj okupiranoj zemlji i тамошњem narodu govorio na jeziku neprijatelja.

Upravo kao što je Jakob bio predvideo, u prvim vozovima s deportovanim Jevrejima stizalo je po hiljadu ljudi, pri čemu je

svakome bilo dozvoljeno da kod sebe zadrži pedeset rajhsmaraka i pedeset kilograma lične imovine. Iako su nosili tako malo, i dalje smo teške muke mučili da svakoga smestimo, a mesta se moralo naći za sve.

„Svestan sam da vama sad sve ovo ovde mora delovati veoma zbunjujuće”, nastavio sam, „ali uskoro će vam biti određena mesta gde ćete spavati i dobićete nešto za jelo.” Osvrćući se oko sebe, primetio sam da su mnogi na ivici nesvesti posle trideset dva kilometra teškog marša kroz sneg od stanice ovamo, pri čemu su im siluete bile potpuno izobličene zbog brojnih slojeva odeće koje su nosili na sebi. Većina se samo skljkala na kofere čim je kročila u prijemni blok poznat kao *Schleuse*. Odveć umorni da bi načinili ma još jedan jedini korak, trljali su sad bolna leđa i izuvali se kako bi nekako zalečili žuljeve, dok su im deca plakala.

Posmatrajući tu masu sveta u zagušljivom prostoru, potražio sam prvo one najkrhkije i, u roku od nekoliko minuta, naišao na dečkića koji je stajao sam usred te gungule i grizao donju usnu. Podsetio me je istog časa na dečaka koga smo zvali Vrabac, ali nije mi to ime sad bilo po volji. „Kako se zoveš, momak?”, upitah ga ja, ali se on samo nemo zagleda u mene onim krupnim smeđim očima, previše uplašen ili iznuren da bi progovorio.

„Da popiješ?” Dadoh mu znak i, uzevši ga za ruku, povedoh ga do drvenog vedra. Pijucnuo je malo sumnjive vode koje je u getu jedino i bilo, u početku oprezno, ali je onda zgrabio kuttlaču obema rukama i počeo tako žudno da guta vodu da mu je sva bradica bila mokra. Posle toga sam mu dao malo džema od cvekle i predao ga jednom paru s malim detetom, no uto začuh kako napolju staju još jedna gradska pogrebna kola. U njima je bilo još živog tereta, pa sam izašao da onim najslabijim

pomognem da dođu do geta. Ukrašena crna kola nekada su vukli nagizdani konji. Sada su ga vukle ljudske tovarne životinje, *rollwagen dommando*, čija su se tela izvijala u vazduhu poput lukova. Bezizražajnih lica, prevozili su mrtve i umiruće, prtljag, drva za ogrev i vekne hleba, a da nikada, između dve vožnje, ne bi ta kola oprali.

„Ovuda, dragi moji”, rekoh jednom starijem paru koji se, povodeći se u hodu, zaputio ka ulazu u geto. „I obavezno svoju imovinu ponesite sa sobom.” Uzeo sam staru gospođu podruku i gledao u njeno pepeljasto sivo lice u trenutku kad joj se pred očima ukazao novi primer; u njenim vodnjikavim očima ogledala se glad za nekadašnjim životom. Videvši šta to dvoje nose sa sobom, pomislio sam da bi bolje bilo da ih unapred upozorim kuda idu. Stigli su na mesto gde nikad hrane nema dovoljno, niti je ikad dovoljno toplo, a poneli sa sobom posteljину i srebrninu, namesto odeće, lonaca i šerpi.

Sa svih strana bombardovan pitanjima, podigao sam ruku i najavio: „Kad vas registruje, dobićete lične isprave i kupone za hranu.” Namerno ih nisam upozorio da će iskusne ruke pročešljati njihov prtljag ne bi li tamo našle cigarete, alkohol i lekove, što će sve, naravno, biti konfiskovano, sve s gotovinom i dragocenostima.

„Svakoga od vas pregledaće članovi obučenog medicinskog osoblja kako bi se sprečilo širenje bolesti”, dodao sam. Da ne bih izazvao paniku među ljudima, nisam napomenuo da će oni s buvama ili vaškama biti grubo ošišani i obrijani, pa natopljeni u dezinfekciono sredstvo od kojeg će posle nedelju dana kašljati.

„Svi koji imaju neka praktična znanja mogu odmah da počnu da rade, i zato, molim vas, recite ako ste u stanju da učestvujete u izgradnji i popravkama. Potrebni su nam i kuvari, čistačice, lekari i medicinske sestre.” U želji da nađem i nekoga ko

bi mi pomogao oko dece, uzviknuo sam: „Ima li ovde pevača, umetnika ili učitelja?” Podiglo se nekoliko ruku, obazrivo, i ja se probih do tih ljudi, po džepu loveći sitne kocke crnog hleba da razdelim najgladnijoj deci.

„Kad je večera?” više njih se oglasilo.

„Uskoro.” Iza kuhinjskih vrata koja jedva da su bila funkcionalna, ta „večera” sastojace se od hleba i činiye supe od sočiva ili repe u prahu, plus šolja tople vode s maltene neosetnim ukusom čaja ili kafe. Ništa im više neće sledovati do tome sličnog doručka sutradan, potom će u podne dobiti još supe i malo pečenog krompira, a ako im se posreći, i nešto testenine, salame ili konjskog mesa. Ništa od toga neće umilostiviti najokrutnijeg neprijatelja u getu – glad.

Čuo sam neko komešanje, pa pohitao ka mršavom devojčurku – onesvestila se bila dok je stajala u redu za nužnik. „Čije je ovo dete?” upitao sam ja dok sam klečao pored nje. Uzevši joj glavu u ruke, izvadio sam iz džepa nešto mirišljave soli. Zagrcnula se, ali se polako i osvestila, i pritom kašljala toliko da je izgledalo kao da će se ugušiti. „Pa eto, dobro si”, rekoj joj sa osmehom.

„Tata. Gde je tata?” upitala je devojčica, a mutne oči ispunije joj se suzama.

„Tvoj otac će sigurno biti smešten u jednu od baraka gde su muški, dete moje. Moći ćeš nedeljom da mu ideš u posetu...” Zastao sam, pa upitao: „Kaži mi, kako se zoveš?”

„Zuzana”, odgovori ona slabašnim glasom, pa sede i popravi traku koju je nosila u razbarušenoj smeđoj kosi.

„Wie alt bist du?” probao sam na nemačkom. Učinilo mi se da ima, otprilike, jedanaest godina.

„Četrnaest. Oduvek sam bila sitna za svoje godine.”

„Pa dobro, ali nemački ti je besprekoran”, rekoj joj ja, te me dete ponosno izvesti da govori i francuski, slovački i poljski.

Kad se dovoljno oporavila, pomogao sam joj da ustane i pove-rio je njenoj brižnoj majci. Čestitavši sebi što sam, eto, uspeo da nađem prevodioca, odnosno prevoditeljku, vratio sam se zadacima koji su me čekali.

*

Naročito je teško bilo odvesti pridošlice do mesta gde će biti smešteni, i zato sam posegao za svim svojim snagama kako bih im nekako održao borbeni duh. Videvši njihova preneražena lica kad su se suočili s led-ledenom sobom bez kreveta, rekao sam im vedrim glasom: „Džakovi stižu za dan-dva, pa ćemo ih napuniti slamom i imaćete dušeke.” Kao da će im tad biti bogzna kako bolje.

Mnoge žene su pale u histeriju. Onog časa kad su shvatile da će svakoj pripasti samo nekoliko metara poda, da će tu ležati kao haringe, a da će im tvrdu podlogu ublažavati samo prostirke koje su sa sobom ponele, počele su i da se žale.

„Ovo ne može ovako!”

„Pa ne možete valjda očekivati da ćemo se sve ovde stisnuti!”

„Reč je o strašnoj grešci.”

Toliko je Zuzana mogla na brzinu da stigne da mi prevede. Čak i njena elegantna mati u krojenom kostimu izgledala je kao da će svaki čast izgubiti svest od onog trena kad je vide-la prostoriju koja ih čeka; prebledala je shvativši da se od njih očekuje da žive, spavaju, održavaju higijenu i svlače se pred tolikim neznancima.

Neki dečaćić, zamišljen sav, očito je bio zbunjen celom tom kakofonijom. Dok je češkao ogrebotine na svojim listovima, podigao je glavu, pogledao me i rekao: „Mnogo ću se isprljati na ovom podu.”

Sagnuo sam se da ga pomilujem po glavi, pa mu rekoh: „Ovako će to samo malo da bude, obećavam ti. Uredićemo ovo mesto cakum-pakum, i to očas posla. Samo ti lepo slušaj svoju majku.” Podigavši dečkića na bok, dunuo sam u pištaljku i počeo da pozivam najmlađu decu da izađemo svi zajedno na polje da se igramo. Majkama sam dao vremena da se malo saberu, a decu izneo u zavejano dvorište i upitao ih: „Ko zna da igra žmurke? Onaj kog poslednjeg nađu dobiće nagradnu kašiku džema.”